

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

АРКАДІЙ СТРУГАЦЬКИЙ
БОРИС СТРУГАЦЬКИЙ

 МАЛЮК

 ПІКНІК НА УЗБІЧЧІ

 ХЛОПЕЦЬ ІЗ ПЕКЛА

Повісті

Переклад з російської

ТЕРНОПІЛЬ
"НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН"

КИЇВ
"ВЕСЕЛКА"

ББК 84.(2Рос)
С87

Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах
“СВІТОВИД”
заснована 2004 року

Вступне слово *Ганни Осадко*
Переклад з російської *Анатолія Сагана*
За загальною редакцією *Бориса Шавурського*

Перекладено за виданням:
Стругацкий А., Стругацкий Б. Собрание сочинений:
В 11 т. Т. 6: 1969–1973 гг. — Донецк: “Сталкер”;
СПб.: “Terra Fantastica” Издательского Дома “Corvus”, 2001.

Стругацький А., Стругацький Б.
С87 Малюк. Пікнік на узбіччі. Хлопець із пекла: Повісті: Для стар. шк. віку /Пер. з рос. А. Сагана за заг. ред. Б. Шавурського. — Тернопіль: Навчальна книга—Богдан; К.: Веселка, 2007. — 388с.— (Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах “Світовид”. Серія третя. Література ХХ століття.)

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-715-2

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0425-1

(укр., “Веселка”)

ББК 84.4(2Рос)

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора перекладу чи видавця.

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-715-2

(укр., “Навчальна книга—Богдан”)

ISBN 966-01-0425-1 (укр., “Веселка”)

© Видавництво

“Навчальна книга—Богдан”, б-ка,

макет, художнє оформлення, 2007

© Саган А., переклад, 2007

ПРО АБС І ЩЕ ПРО ДЕЩО

АБС — Аркадій і Борис Стругацькі... Двоє в одному. Чи двоє як о дин. Утім, немає різниці. Позаяк світів, створених ними, не один, і не два, і не десять. Але давайте за порядком.

Вони народилися у буремних і не дуже прихильних до Людини 20-30-х рр. минулого століття: Аркадій — 1925, а Борис — 1933 року. Сім'я Стругацьких мешкала тоді у Ленінграді (теперішній Санкт-Петербург). Батько майбутніх письменників був мистецтвознавцем, матір — учителькою російської мови і літератури. Брати рано навчилися читати, і, як це не тривіально звучить, особливо їх вабила фантастика. Значним випробовуванням для родини стала ленинградська блокада. У 1942 році сім'ю роз'єднали: матір з маленьким Борисом залишилися у місті, а батько із 16-літнім Аркадієм евакуювалися через Ладугу “дорогою життя”. Сталося так, що з цілого вагона біженців виживлише Аркадій (батько помер у Вологді). Потім Аркадій навчався у військовому Інституті іноземних мов, що знаходився у Москві, і став перекладачем з англійської та японської мов. Натомість Борис обрав математично-механічний факультет Ленінградського державного університету, здобувши фах зоряного астронома. Закінчивши університет, він багато років працював у Пулковській обсерваторії.

Як же трапилося, що військовий перекладач і астроном стали найвідомішими російськими фантастами? Аркадій Стругацький пояснює це так: “У 1956 році, коли я демобілізувався з армії, поїхав погостювати до брата в Ленінград. Пам'ятаю, йшли ми по Невському і дружно бештали нашу фантастику. Того року одночасно вийшли друком чотири книги про політ на Венеру. І герої, і ситуації у них були настільки однакові, що видавалося, ніби їх написав один автор. Моя дружина йшла між нами і тільки крутила головою, слухаючи то одного, то іншого. Врешті їй набридло, і вона заявила, що ми обидва — пустодзвони, котрі тільки й спроможні критикувати. Тієї миті ми й вирішили: а що, справді, потрібно спробувати... Так ми розпочали роботу, і незабаром з'явилася “Країна багряних хмар”.

Герої цієї повісті переходять і в наступні книги — “Шлях на Амальтею” (1960), “Стажисти” (1962), збірку оповідань “Шість сірників” (1960). Це був початок багатотомного циклу творів про майбутній Світ Полудня, у якому автори хотіли би жити.

Кожна нова книга Стругацьких ставала подією, викликала гострі й суперечливі дискусії. Критики неодноразово порівнювали створений братами АБС світ зі світом, описаним в утопії І.Єфремова “Туманність Андромеди”. Та, на відміну від героїв Єфремова, свідомо вивищених над сучасним суспільством, Стругацькі наділяють людей майбутнього рисами своїх кращих сучасників.

На тлі шаблонних зразків тодішньої радянської фантастики книги Стругацьких вирізнялися “несхематичними” героями-гуманістами, інтелекентами, вірними своєму покликанню.

У чому ж полягав метод спільної праці братів? Про це оповідає така собі бувальщина. Одного разу, на черговому засіданні письменників-фантастів, Стругацьких укотре запитали: “Як ви працюєте удвох?” Позаяк це сакраментальне запитання уже добряче їм набридло, один із них відповів: “Дуже просто. Оскільки один із нас живе у Москві, а другий — у Ленінграді, то ми зустрічаємося у Бологому, сидимо у привокзальному буфеті, п’ємо чай і пишемо...”. Це, звісно, був жарт, але прихильники творчості Стругацьких жваво на нього відреагували. Незабаром брати отримали лист від начальника Бологовського райвиконкому. Він уклінно просив заперечити подану інформацію, оскільки “фани” з усієї країни засипали райвиконком листами з проханням вказати адресу цього міфічного кафе!.. Станція Бологоє, звісно, — лише легенда. Метод “праці удвох” відшліфувався з часом. Спочатку брати Стругацькі зустрічалися, обговорювали сюжет, ідею, композицію, потім роз’їжджалися, щоб написати кожен свою частину. Або разом працювали над одним уривком, а потім зрощували. Проте згодом вони переконалися, що це — ажніяк не найраціональніший метод. Тоді АБС почали працювати за одним столом, випробовуючи один на одному кожне слово, кожен поворот теми...

Своїми улюбленими авторами вони називали Р. Шеклі, Р. Бредбері, С. Лема, К. Абе, К. Воннегута, Г. Каттнера, К. Буличова та І. Єфремова. Визначальною рисою фантастичних творів братів АБС є глибокий морально-філософський пласт, така собі інтелектуальна

головоломка, запропонована у пригодницькій, детективній та авантюрній формах. Однією із домінуючих проблем, розкритих в оповіданнях та романах видатних російських фантастів, є питання морального вибору, поведінки людини в неординарних та екстремальних ситуаціях. Автори стверджують, що світ заснований на безперервній боротьбі людини — перш за все, із самою собою. Дуже складно зробити особистий вибір, коли питання не вирішується однозначно. Адже світ не є чорно-білим, у ньому безліч кольорів та відтінків, і призначення людини — вибрати пріоритети, жити за внутрішніми законами моралі. Саме ці проблеми порушені у творах “Малюк”, “Пікнік на узбіччі” та “Хлопець із пекла”.

Отже, “Малюк” був задуманий під назвою “Операція Мауглі”. “На планеті, населеній негуманоїдним пасивним племенем (котре вироджується після біологічної війни), розбився зореліт із подружжям і дитиною. Дитину рятують аборигени. Через десяток років прибуває нова експедиція, знаходить людські сліди, а аборигенів вважає тваринами. У пошуках мимоволі руйнують будинки і т.д. Виникає конфлікт. Мауглі відгукується, оскільки звук рятувати своїх названих батьків від диких звірів. Його полонять. Потім — на Землю. Пригоди на Землі...” Так виглядав первісний задум, від якого з часом майже нічого не залишилося. У написаном у творі вимираючі аборигени перетворилися в амогутню негуманоїдну цивілізацію, що населяє підземні порожнини голої планети; недолугі вчинки землян призводять до конфлікту, в який втручається Малюк; проблема вибору; земляни йдуть геть.

Критики не надто прихильно сприйняли “Малюка”, та й самі автори не високо цінували цю повість за її “нейтральність”, аполітичність і відстороненість. Та попри все читачі дотримуються іншої думки. Сумна історія самотньої дитини, котра з волі випадку опинилася на чужій планеті, западає глибоко в серце, змушує замислитися над проблемою людськості і нелюдськості.

Земляни хочуть використати Малюка для контакту із чужою цивілізацією, зробити сліпим знаряддям власних вчинків в ім'я “великої ідеї вертикального прогресу”. Вони забувають про те, що хлопчик-перевертень, хоч і мало нагадує звичайну людину, залишається особистістю, здатною любити й ненавидіти, відчувати і спів-

чувати. Малюк намагається досягнути світ довкола і світ усередині себе. Понад усе він любить запитувати: “Чому око бачить? Як дізналися, що люди думають головою? Що таке втома? Що таке людина?”.

Тисячі запитань, на які важко відповісти. А найголовніше з них брати Стругацькі ставлять нам, читачам: “Майбутнє Малюка чи вертикальний прогрес людства? Тут якась логічна каверза, на зразок апорій Зенона... Чи не каверза?”.

... Люди відлетіли. Люди зробили свій вибір. А на межі мертвої зони, скоцюрбившись на снігу, залишився сидіти Малюк — він не наважувався увійти — самотній, розриваючись між двома цивілізаціями...

Повість “Пікнік на узбіччі” — чи не найславетніший твір Стругацьких. Кажуть, що відомий польський фантаст Станіслав Лем, подоброму заздрячи братам, казав: “Це я мав написати цю повість”. Сюжет твору розгортається на Землі — через тридцять років після прильоту невідомих прибульців. Дехто з учених зробив дотепне припущення щодо мети інопланетного візиту — мовляв, це був такий собі пікнічок на узбіччі міжгалактичних трас. Усі залишки “сміття”, яке порозкидали вони, стають предметом полювання і пошуків, досліджень і нещасть. Будь-яка знахідка користується шаленим попитом на чорному ринку. Окрім науковців, Зоною жваво цікавляться сталкери, які з ризиком для життя виносять звідти залишені біосистеми (розряджені батарейки, “порожняки”, акумулятори, “чорн ібризки”, “сльота”), справжнє призначення яких загалом залишається невідомим. Головний герой повісті — Редрік Шухарт — професійний сталкер. Та за свій успіх він дорого заплатив: його єдина донька — Мавпочка — народилася неповноцінною, а у фіналі трансформувалася у дещо далеке від людського. Світ довкола Зони жорстокий і підлий, у ньому панують жадова грошей і зрада. Саме тому, досягнувши заповітної мрії — Золотої Кулі, яка виконує усі бажання, Редрік щиро просить: “Щастя для всіх, задарма, і нехай ніхто не піде обділений!”.

Цікаво, що при розробці сюжету Стругацькі ще не використовують слова “сталкер”. Редріка і таких, як він, вони називають “старателями” і “траперами”. Та вже при написанні твору вони придумали

мують поняття “сталкер” — один з авторських неологізмів, що разом зі словом “кібер” стали загальноновживаними. Це слово походить від англійського “to stalk”, що перекладається як “скрадатися”. Автори згадують, що взяли його не зі словника, а з роману Р.Кіплінга “Відчайдушна компанія” про школярів кінця ХІХ — початку ХХ століття. Їхнім ватажком був хитромудрий розбишака на прізвисько Сталкі. Звісно, до популяризації “сталкера” долучився й А.Тарковський, котрий зняв фільм за твором Стругацьких.

Повість “Пікнік на узбіччі” вісім років була заборонена до друку, редактори “Молодої гвардії” на вісімнадцяти (!) сторінках вказали зауваження, пов’язані з аморальною поведінкою героїв, пропагуванням насилля, вульгаризмами і жаргонними виразами... Довго тривала боротьба Стругацьких за право видати цей твір, були численні листи, прохання, правки, скарги — й автори перемогли. Та це була піррова перемога. 1980 року збірка “Непризначені зустрічі” побачила світ. Стругацькі заледве впізнавали свої твори — в одному “Пікніку на узбіччі” було понад двісті виправлень! Та “Пікнік” й до сьогодні залишається однією з найпопулярніших повістей АБС.

Повість “Хлопець із пекла” була задумана як сценарій для фільму “Бійцівський Кіт повертається у пекло”. Проте фільм бозна з яких міркувань партійні чиновники заборонили — і Стругацькі написали повість про хлопця Гака із чужої, охопленої війною планети. Гак не уявляє себе поза війною, позаяк його змалку виховували як бійця, оскільки війна — це його стихія. Під час чергового бою юнака важко поранили, і він помер би, якби земляни не врятували і не переправили Гака на Землю. Читач може подивитися на звичний для себе світ очима

прибульця, по-новому відкрити Землю. Та головною тут виступає усе ж таки проблема вибору — Бійцівський Кіт вирішує утекти з успішної і ситої Землі, яка так люб'язно його прихистила, аби бути корисним на своїй нещасній, скривавленій планеті.

“Багато років минуло, багато паперу списано, багато світів придумано, та Гак досі залишається одним з улюблених моїх героїв — загадковою людиною, про яку я не можу однозначно сказати: добра вона чи зла. Серед своїх друзів я аж ніяк не хотів би його бачити, але й серед ворогів — також!” — писав Борис Стругацький.

Так склалося, що творчість братів Стругацьких свого часу була значно популярнішою за кордоном, аніж на батьківщині. Про це свідчить хоча б такий факт: якимось до Варшави приїхав Кір Буличов. Перекладач привів письменника у найбільшу спеціалізовану книжкову крамницю, яка продає фантастику. Коли власникові крамниці сказали: “Перед вами — найвідоміший фантаст Росії”, той уклонився і щиро мовив: “Доброго дня, пане Стругацький!”.

Твори братів Стругацьких перекладені 42 мовами у 33 країнах світу (це понад 500 видань!). Іменем Стругацьких була названа мала планета №3054, відкрита у 1977 році.

Найвідоміші твори братів Стругацьких: “Важко бути богом” (1964), “Понеділок починається в суботу” (1965), “Пікнік на узбіччі” (1972), “За мільярд років до кінця світу” (1976–77), “Равлик на схилі” (1973–1978), “Казка про Трійку”, “Град приречений”, збірка “Непризначені зустрічі” (1980).

За мотивами творів Стругацьких знято чимало художніх фільмів: “Готель “Біля загиблого альпініста” (реж. Г. Кроманов, 1979), “Сталкер” (реж. А. Тарковський, 1979), “Чародії” (реж. К. Бромберг, 1982), “Листи мертвої людини” (1986), “Дні затемнення” (реж. О. Сокуров, 1988), “Важко бути богом” (реж. О. Герман, 2006). Планується випуск фільму за повістю “Гидкі Лебеді”.

Після смерті Аркадія Стругацького у 1991 році Борис Стругацький, за його власним визначенням, продовжив “...пиляти товсту колоду літератури дворучною пилкою, але без напарника”. Під псевдонімом С. Вітіцький вийшли друком його романи “Пошук призначення, чи Двадцять сьома теорема етики” (1994–1995) і “Безсили світу цього” (2003).

Стругацькі під псевдонімами С. Бережков, С. Вітін, С. Победін переклали з англійської романи А. Нортон, Х. Клемента, Д. Віндема. Аркадій Стругацький перекладав з японської оповідання Акутагави Рюноске, романи Кобо Абе, Нацуме Сосекі, Нома Хіросі, Саянотей Ентю, середньовічний роман “Сказання про Йосіцуне”.

МАЛЮК

Розділ I

ПОРОЖНЕЧА І ТИША

— наєш, — сказала Майка, — у мене якийсь дурне передчуття...

Ми стояли біля глайдера, вона дивилася собі під ноги і длубала каблуком промерзлий пісок.

Я не знав, що відповісти. Передчуттів я не мав ніяких, але мені, загалом кажучи, тут також не подобалось. Я примружився і почав дивитися на айсберг. Він височів над обрієм велетенською брилою цукру, сліпучо-біле вищерблене ікло, дуже холодне, дуже непорушне, дуже монолітне, без усіх цих мальовничих мерехтінь та переливів, — помітно було, що як врізався він у цей плаский беззахисний берег сто тисяч років тому, так і збирається простирчати тут ще сто тисяч років на заздрість усім своїм побратимам, що неприкаяно дрейфують у відкритому океані. Плєж, — гладенький, сіро-жовтий, виблискуючи міриадами лусочок інею — тулився до нього, а праворуч був океан, свинцевий, що дихав охололим металом і був повитий холодним ряботинням, біля обрію чорний, наче туш, неприродно мертвий. Ліворуч над гарячими джерелами, над болотом, лежав сірий шаруватий туман, за туманом ледве проглядалися їжакуваті сопки, адалі громадилися стрімчасті темні скелі, вкриті плямами снігу. Скелі ці тяглися уздовж усього узбережжя, доки сягало око, а понад скелями у безхмарному, але також невеселому крижаному сіро-бузковому небі здіймалося крихітне, холодне бузкувате сонце.

Вандерхузе виліз із глайдера, відразу натягнув на голову хутрянний капюшон і підійшов до нас.

— Я готовий, — повідомив він. — Де Комов?

Майка коротко знизала плечима і похукала на задубілі пальці.

— Зараз прийде, напевно, — розгублено відповіла вона.

— Ви куди сьогодні? — запитав я Вандерхузе. — На озеро?

Вандерхузе трохи закинув обличчя, відкопирив нижню губу і сонливо подивився на мене поверх кінчика носа, відразу зробившись схожим на літнього верблюда з рисячими бакенбардами.

— Нудно тобі тут самому, — співчутливо промовив він. — Але ж доведеться потерпіти, як ти гадаєш?

— Гадаю, доведеться.

Вандерхузе ще більше закинув голову і з тією самою верблюжою пихатістю поглянув у напрямку айсберга.

— Так, — співчутливо промовив він. — Це дуже схоже на Землю, але це не Земля. У цьому й уся біда із землеподібними світами. Постійно відчуваєшся обдуреним. Обкраденим відчуваєшся. Але й до цього можна звикнути, як ти гадаєш, Майко?

Майка не відповіла. Сьогодні вона чомусь зовсім засумувала. Чи навпаки — сердилася. Та з Майкою таке взагалі-то трапляється, вона це любить.

Позаду, легенько цмокнувши, лопнула перетинка люка, і на пісок зістрибнув Комов. Похапцем, на ходу застібаючи доху¹, він підійшов до нас і уривчасто запитав:

— Готові?

— Готові, — відповів Вандерхузе. — Куди ми сьогодні, Геннадію? Знову на озеро?

— Так, — сказав Комов, порпаючись із застібкою на горлі. — Наскільки я розумію, Майє, сьогодні ваш квадрат шістдесят чотири. Мої точки: західний берег озера, висота сім, висота дванадцять. Розклад уточнимо по дорозі. Попов, вас я попрошу надіслати радіограми, я залишив їх у рубці. Зв'язок зі мною через глайдер. Повернення овісімнадцятій нуль-нуль за місцевим часом. У випадку затримки попередимо.

— Зрозуміло, — сказав я без ентузіазму: не сподобалася мені ця згадка про можливу затримку.

Майка мовчки рушила до глайдера. Комов упорався, нарешті, і з застібкою, провів долонею по грудях і теж пішов до глайдера. Вандерхузе потиснув мені плече.

¹ Д о х á — верхній одяг із хутряним верхом і такою самою підкладкою.

— Намагайся якнайменше витріщатися на всі ці пейзажі, — порадив він. — Сиди по змозі вдома і читай. Бережи квіти своєї селезінки.

Він неквапом заліз у глайдер, вмовстився у водійському кріслі і помахав мені рукою. Майка, нарешті, дозволила собі всміхнутись і теж помахала мені рукою. Комов, не дивлячись, кивнув, ліхтар засунувся, і я перестав їх бачити. Глайдер нечутно рушив з місця, стрімко ковзнув уперед і вгору, відразу зробився маленьким і чорним та зник, неначе його й не було. Я залишився сам-один.

Якийсь час я стояв, запхавши руки глибоко в кишені дохи, і дивився, як трудяться мої хлоп'ята. За ніч вони попрацювали на славу, втомились, охляли і тепер, розгорнувши енергозабірники на максимум, жадібно ковтали блідий бульйончик, який згодувало їм мляве бузкове світило. І ніщо інше їх не турбувало. І нічого більше їм було не треба, навіть я їм був не потрібен — принаймні, доти, поки не вичерпається їхня програма. Щоправда, незграбний товстун Том щоразу, коли я потрапляв у поле його візирів, умикав рубіновий лобовий сигнал, і при бажанні це можна було би сприймати як привітання, як ввічливо-розгублений уклін, але я ж то знав, що це просто означає: “У мене та в інших усе гаразд. Виконуємо завдання. Чи немає нових вказівок?” Я не мав нових вказівок. Я мав багато самоти і багато, дуже багато мертвої тиші.

Це не була ватяна тиша акустичної лабораторії, від якої закладає вуха, і не та дивовижна тиша земного замиського вечора, яка, освіжаючи, лагідно омиває мозок, заспокоює і єднає тебе з усім найкращим, що є у світі. Це була тиша особлива — пронизлива, прозора, наче вакуум, здатна витріпати всі нерви, — тиша величезного, абсолютно порожнього світу.

Я зацьковано озирнувся. Загалом, мабуть, не можна так говорити про себе; мабуть, слід було би сказати просто: “Я озирнувся”. Проте я й справді озирнувся не просто, а саме зацьковано. Безшумно працювали кібери. Безшумно сліпило бузкове сонце. З цим треба було якось покінчити.

Наприклад, можна було б нарешті зібратися і пройтися до айс-берга. Але до нього було кілометрів п'ять, а стандартна інструкція категорично забороняє черговому віддалятися від корабля більше як на сто метрів. Мабуть, за інших обставин було б до дідька спокусливо ризикнути і порушити інструкцію. Та тільки не тут. Тут я міг відійти і на п'ять кілометрів, і на сто двадцять п'ять, і нічого би не трапилось ні зі мною, ні з моїм кораблем, ні з десятком інших кораблів, що знаходяться зараз по всіх кліматичних поясах планети

на південь від мене. Не вистрибне з цих корячкуватих нетрів кровожерливе чудовисько, щоби зжерти мене, — нема тут ніяких чудовиськ. Не налетить з океану лютий тайфун, щоби підняти корабель і пожбурити на ці похмурі скелі, — не помічено тут ні тайфунів, ні інших землетрусів. Не буде тут надтермінового виклику з бази з оголошенням біологічної тривоги — не може тут бути біологічної тривоги, нема тут ні вірусів, ні бактерій, небезпечних для багатоклітинних створінь. Нічого тут нема, на цій планеті, крім океану, скель і карликових дерев. Нецікаво тут порушувати інструкцію.

Та й виконувати її тут нецікаво. На будь-якій порядній біологічно активній планеті дідька лисого я стояв би отак, руки в кишенях, на третій день після посадки. Я би літав зараз як підпалений. Налагодження, запуск і щодобовий контроль настройки сторожарозвідника. Організація навколо корабля — і навколо будівельного майданчика, між іншим, — Зони Абсолютної Біологічної Безпеки. Забезпечення згаданої ЗАББ від нападу з-під ґрунту. Кожні дві години контроль і заміна фільтрів — зовнішніх бортових, внутрішніх бортових та індивідуальних. Облаштування могильника для поховання всіх відходів, у тому числі й використаних фільтрів. Кожні чотири години стерилізація, дегазація та дезактивація керуючих систем кібермеханізмів. Контроль інформації роботів медслужби, запущених за межі ЗАББ. Ну й інші дрібниці: метеозонди, сейсмічна розвідка, спелеонебезпека, тайфуни, обвали, селі, карстові скиди¹, лісові пожежі, виверження вулканів...

Я уявив собі, як я, у скафандрі, спітнілий, невиспаний, злий і вже трохи отупілий, промиваю нервові вузли товстуну Тому, а сторожарозвідник мотається в мене над головою і з наполегливістю ідіота удвадцять сповіщає мене про появу під ген тим корчем страшної крапчастої жаби невідомого йому виду, а в навушниках верещать тривожні сигнали не на жарт схвильованих роботів медслужби, які з'ясували, що такий-то місцевий вірус дає нестандартну реакцію на пробу Балгерманца і, отже, теоретично здатен прорвати біоблокаду. Вандерхузе, котрий, як і належить лікарю та капітану, сидить у кораблі, ставить мене до відома, що виникла небезпека провалитись у драговину, а Комов із крижаним спокоєм у голосі повідомляє

¹ С е л ь — короткочасний бурхливий паводок на гірських річках із великим вістом намулу й уламків гірських порід.

² К а р с т о в і с к и д и — скиди, спричинені дією підземних вод у розчинних породах.

п о радіо, що двигун глайдера, наскільки він розуміє, сточений маленькими комахами, схожими на мурах, і що мурахи ці в даний момент пробують на зуб його скафандр... Ух! Проте на таку планету мене, звісно, не взяли б. Мене взяли саме на таку планету, для якої інструкції не писані. Бо не потрібні вони там.

Перед люком я затримався, струсив з підошов налиплий пісок, постояв трохи, поклавши долоню на теплий дихаючий борт корабля, і тицьнув пальцем у перетинку. У кораблі теж було тихо, але це все-таки була домашня тиша, тиша порожньої і затишної квартири. Я скинув доху і пройшов просто в рубку. Біля свого пульта я затримуватися не став — я й так бачив, що все гаразд, — а відразу сів за радію. Радіограми лежали на столику. Я увімкнув шифратор і почав набирати текст. У першій радіограмі Комов повідомляв на базу координати трьох передбачених стійбищ, звітував про мальків, яких учора запустили в озеро, і радив Кіматурі не поспішати з плазунами. Усе це було більш-менш зрозуміло, та от із другої радіограми, адресованої в Центральний інформаторій, я зрозумів тільки, що Комову до зарізу потрібні дані щодо ігрек-фактора для двонормального гуманоїда з чотирьохповерховим індексом, який у цілому складається з дев'яти цифр і чотирнадцяти грецьких літер. Це була суцільна і непроникна вища ксенопсихологія¹, на якій я, як і будь-який нормальний гуманоїд індексу нуль, не розумівся абсолютно. Та й не треба.

Набравши текст, я увімкнув службовий канал і передав усі повідомлення в одному імпульсі. Потім я зареєстрував радіограми, і раптом мені спало на думку, що час і мені надіслати свій перший звіт. Себто, що, власне, означає — звіт... “Група ЕР-2, будівельні роботи за стандартом 15, виконання стільки-то відсотків, дата, підпис”. Усе. Мені довелося підвестися і підійти до свого пульта, щоби поглянути на графік виконання, і я відразу зрозумів, чого це мене раптом потягло на звіт. Справа тут була не у звіті, а просто я, напевно, вже досить досвідчений кібертехнік і відчув перебіг, навіть нічого не бачачи і не чуючи: Том знову зупинився, зовсім як учора, ні з того ні з сього. Як і вчора, я роздратовано тицьнув пальцем у клавішу контрольного виклику: “У чому річ?” Як і вчора, сигнал затримки відразу ж згас — і спалахнув рубіновий вогник: “У нас усе гаразд, виконуємо завдання. Чи немає нових вказівок?” Я дав йому вказівку відновити роботу й увімкнув відеоекран. Джек

¹Ксенопсихологія (*фантаст.*) — наука, яка займається вивченням психології позаземних істот чи цивілізацій.

і Рекс працювали завзято, і Том також зрушився, але в перші секунди якось дивно, мало не боком, проте відразу ж вирівнявся.

— Е, брате, — сказав я вголос, — видно, ти в мене перевтомився і треба тебе, брате, почистити. — Я зазирнув у робочий щоденник Тома. Профілактику йому належало робити сьогодні ввечері. — Гарзд, до вечора ми з тобою якось дотягнемо, як ти гадаєш?

Том не заперечував. Якийсь час я дивився, як вони працюють, а потім вимкнув відеоекран: айсберг, туман над болотом, темні скелі... Хотілось обійтися без цього.

Звіт я все-таки надіслав і відразу зв'язався з ЕР-6. Вадик відгукнувся негайно, наче тільки цього і чекав.

— Ну що там у вас? — запитали ми один одного.

— У нас нічого, — відповів я.

— У нас ящірки поздыхали, — повідомив Вадик.

— Ех, ви, — сказав я. — Попереджав же вас Комов, улюблений учень доктора Мбоги: не поспішайте ви з плазунами.

— А хто з ними поспішає? — заперечив Вадик. — Якщо хочеш знати мою думку, вони тут просто не виживуть. Спекота ж!

— Купається? — запитав я із заздрістю.

Вадик помовчав.

— Споліскуємося, — відповів він з неохотою. — Час від часу.

— Чого так?

— Порожньо, — сказав Вадик. — Нагадує жахливо велику ванну... Ти цього не зрозумієш. Нормальна людина такої неймовірної ванни уявити не може. Я тут заплив кілометрів на п'ять, спочатку все було гарзд, а потім раптом як уявив собі, що це ж не басейн — океан! І, крім мене, нема в ньому жодної живої тварюки... Ні, старий, тобі цього не зрозуміти. Я мало не потонув.

— Та-а-к, — протягнув я. — Отже, у вас теж...

Ми потеревенили ще декілька хвилин, а потім Вадика викликала база, і ми поспіхом розпрощались. Я викликав ЕР-9. Ганс не відгукнувся. Можна було б, звісно, викликати ЕР-1, ЕР-3, ЕР-4 й так далі — до ЕР-12, поговорити про те, що, мовляв, порожньо, безживно, мовляв, але яка з цього користь? Якщо подумати, ніякої. Тому я вимкнув рацію і переселився до себе за пульт. Якийсь час я сидів просто так — дивився на робочі екрани і думав про те, що справа, яку ми робимо, це подвійно добра справа: ми не тільки рятуємо пантіанців від неминучої і поголовної загибелі, ми ще й цю планету рятуємо — від порожнечі, від мертвої тиші, від безглуздя. Потім мені спало на думку, що пантіанці, напевно, доволі дивна раса,

якщо наші ксенопсихологи вважають, що ця планета підходить їм найкраще. Дивний, мабуть, спосіб життя у них на Панті. От доставлять їх сюди — спочатку, звичайно, не всіх, а по два — по три представники від кожного племені, — побачать вони цей промерзлий пляж, цей айсберг, порожній крижаний океан, порожнє бузкове небо, побачать і скажуть: “Чудово! Зовсім як удома!” Яюсь не віриться. Щоправда, до їхнього приїзду тут уже не буде так порожньо. В озері ах буде риба, в хашах — дичина, на мілинах — їстівні мушлі. Може, і ящірки коли-небудь приживуться, а наш айсберг засидять які-небудь пташечки... До того ж, слід сказати, у становищі пантіанців не доводиться особливо перебирати. Якби, наприклад, стало відомо, що наше Сонце от-от вибухне і злиже із Землі все живе, я, напевно, теж не вередував би. Напевно, сказав би собі: нічого, яюсь проживемо. Щоправда у пантіанців ніхто й не питає. Вони однаково ні чого не розуміють, космографії в них ще немає, навіть найпримітивнішої. Тож вони і не дізнаються, що переселилися на іншу планету...

Раптом я почув дещо. Якийсь шурхіт, наче ящірка пробігла. Про ящірку я, напевно, згадав через мою недавню розмову з Вадиком, насправді ж звук був ледь чутний і зовсім невизначений. Потім у дальньому кінці рубки щось цокнуло — і відразу ж десь полилася цівкою вода. На самій межі чутності тріпотіла і дзижчала муха, що потрапила в павутиння, скоромовкою бурмотіли роздратовані голоси. І знову коридором пробігла ящірка. Я відчув, що мені від напруження зсудомило шию, і підвівся. При цьому я зачепив довідник, який лежав на краю пульта, і він зі страшним гуркотом упав на підлогу. Я підняв його і зі страшним гуркотом пожбурих назад на пульт. Я задудів бадьорий марш і, карбуючи крок, вийшов у коридор.

Це все тиша. Тиша та порожнеча. Вандерхузе щовечора пояснює нам це якнайзрозуміліше. Людина — не природа, вона не терпить порожнечі. Опинившись у порожнечі, вона прагне її заповнити. Вона заповнює її примарами й уявними звуками, якщо не в змозі заповнити її чимось реальним. Уявних звуків я за ці три дні наслухався достатньо. Очевидно, небавом почнуться примари...

Я крокував коридором повз порожні каюти, повз бібліотеку, повз арсенал, а коли проходив повз медичний відсік, відчув слабкий запах — свіжий і водночас неприємний, наче від нашатирного спирту. Я спинився і принюхався. Знайомий запах. Хоча що це таке — незрозуміло. Я зазирнуву хірургічну. Постійно ввімкнений і готовий до дії кіберхірург — величезний білий спрут, підвішений достелі, —

холодно глянув на мене зеленуватими очиськами і з готовністю підняв маніпулятори. Запах тут був густіший. Я ввімкнув аварійну вентиляцію і закрокував далі. Це ж треба, як у мене загострились усі відчуття. Вже що-що, а нюх у мене завжди був негодящим...

Свій дозорний марш я закінчив на кухні. Тут також було повно запахів, а л е проти цих запахів я нічого не мав. Що б там не казали, а на кухні має пахнути. На інших кораблях що на кухні, що в рубці — одне і те саме. У мене цього нема і не буде. У мене свої порядки. Чистота чистотою, а на кухні має приємно пахнути. Смачно. Збудливо. Мені тут доводиться чотири рази на день складати меню, і це, зауважте, за повної відсутності апетиту, бо апетит і порожнеча-тиша — речі, очевидно, несумісні...

На складання меню мені знадобилося не менше півгодини. Це були важкі півгодини, але я зробив усе, що міг. Потім я ввімкнув кухаря, втовкмачив йому меню і пішов поглянути, як працюють мої хлоп'ята.

Уже на порозі рубки я помітив, що трапилася **НП**. Усі три робочі екрани на моєму пульті показували цілковиту зупинку. Я підбіг до пульта й увімкнув відеоекран. Мені серце тьохнуло: будівельний майданчик був порожнім. Такого в мене ще ніколи не траплялось. Я навіть не чував, що таке взагалі може статися. Я потрусив головою і кинувся до виходу. Кіберів хтось викрав... Випадковий метеорит... ударив Тома по крижах... Сказилась програма... Неможливо, неможливо! Я влетів у кесон² і схопив доху. Руки не втрапляли в рукави, кудись зникли застібки, і поки я змагався з дохою, як барон Мюнхгаузен³ зі своєю ооскаженілою шубою, перед моїми очима стояла жахлива картина: хтось невідомий і неможливий веде мого Тома, як собачатко, і кібери покірно повзуть прямісінько в туман, у димну трясовину, поринають у буру рідоту і зникають назавжди... Я з розмаху копнув ногою перетинку і вистрибнув назовні.

Все попливло мені перед очима. Кібери були тут, біля корабля. Вони товклися біля вантажного люка, всі троє, легеньков і дштовхуючи один другого, так ніби кожен намагався першим потрапити до отрюму. Це було неможливо, це було непристойно, це було страшно.

¹ НП — надзвичайна подія.

² Кесон — водонепроникна камера, яку використовують для підводних робіт.

³ Барон Мюнхгаузен — герой знаменитого циклу веселих небилиць, що був виданий у Лондоні у 1785 р. Р. Е. Распе.

Вони немов намагалися якомога швидше опинитися у трюмі, в і д ч ось схватись, урятуватися... Відоме таке явище другої природи — оскаженілий робот, воно трапляється дуже рідко, а прооскаженілого будівельного робота я не чув ніколи. Однак мої нерви були настільки накручені, що зараз я був готовий до цього. Та нічого не сталося. Помітивши мене, Том припинив вовтузитись і ввімкнув сигнал “чекаю вказівок”. Я рішуче показав йому руками: “Повернутись на місце, продовжувати виконання програми”. Том слухняно ввімкнув задній хід, розвернувся і покотив назад на майданчик. Джек і Рекс, зрозуміло, посунули за ним. А я все стояв біля люка, в горлі у мене пересохло, коліна ослабли, і мені дуже хотілося присісти.

Але я не присів. Я почав приводити себе до ладу. Доха на мені була застібнута косо-криво, вуха мерзли, на чолі і на щоках швидко застигав піт. Повільно, намагаючись контролювати всі свої рухи, я витер обличчя, застібнувся як слід, насунув на очі капюшон, натягнув рукавички. Сором зізнаватися, звичайно, але я відчував страх. Власне кажучи, це вже був не сам страх, це були залишки пережитого страху, змішані з соромом. Кібертехнік, що злякався власних кіберів... Мені стало цілком зрозуміло, що про цей випадок я ніколи і нікому не розповім. Чорт забирай, у мене ж ноги трусилися, вони в мене й зараз якісь ватяні, і найбільше на світі мені зараз хочеться повернутися на корабель, спокійно, по-діловому обдумати події, розібратися. Довідники деякі переглянути. А насправді я, мабуть, просто боюся наблизитися до моїх хлоп'ят...

Я рішуче запахав руки у кишені і рушив до будмайданчика. Хлоп'ята працювали ніби нічого й не трапилося. Том, як завжди, запобігливо спитав у мене нових вказівок. Джек обробляв фундамент диспетчерської, як йому й належало за програмою. Рекс рухався зигзагами по готовій ділянці посадочної смуги і займався розчищенням. А таки щось у них негаразд із програмою. Каміння якогось на смугу нажбурляли... Не було цього каміння, та й не потрібне воно тут, вистачає будматеріалу й без каменю. Авжеж, відколи Том тоді зупинився, так відтоді вони останню годину займалися тут чимось не тим. Суччя якесь валяється на смузі... Я нахилився, підняв сучок і пройшовся взад-вперед, поплескуючи себе цим сучком по халяві. А чи не спинити мені їх просто зараз, не дожидаючись часу профілактики? Невже ж, чорт забирай, я десь напартачив у програмі? Гадки не маю... Я жбурнув сучок на купу каміння, зібраного Рексом, повернувся і пішов до корабля.